

Safet Nurković*

IZVLEČEK

UDK 911.6(497.16+497.115)

Na osnovi homogenosti, tako reliefne strukture, ekoloških enot kot zgodovinsko-geografskega razvoja je izvedena regionalizacija Sandžačko-starovlaškega območja.

ABSTRACT

UDC 911.6(497.16+497.115)

REGIONAL STRUCTURE OF SANDŽAK-STARI VLAH AREA

On the base of criterion of homogeneity as relief structure, ecological units as historical-geographical development regionalization of Sandžak-Stari Vlah area is presented.

Polaznu osnovu našeg razmatranja homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora predstavlja primjena načela homogenosti reliefne strukture, homogenosti ekološke sredine i homogenosti procesa istorijsko-geografskog razvoja. Na bazi kriterija kompleksne geografske homogenosti prostora Jugoslavije izdvojen je Središnji planinski prostor u kojem se jasno izdvaja cjelovit kompleks tzv. Sandžačko-starovlaški prostorni kompleks, koji predstavlja jednu od 24 regionalne cjeline tog prostora. Ovaj regionalni kompleks ima posebno značanje jer je to jedina cjelina drugog stupnja Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije koja zahvata teritorije dviju republika (SR Srbije i SR Crne Gore), s toga odredjivanje osnova njegove izdvojenosti i regionalne strukture zaslužuje osobitu pažnju.

Kao posebnu regionalnu cjelinu u sklopu Starovlaških predjela Bosne i Sandžaka J. Cvijić izdvaja Sandžački Stari Vlah i Crnogorska Brda. Uz manje modifikacije, to je jedinstvena cjelina u regionalno geografskom

* Dr., redni prof., Odsek za geografiju, PMF, 38000 Priština, Maršala Tita b.b.

smislu i kao takva je i predmet našeg izlaganja. Istina, prostorni pojam "Crnogorska Brda" je teritorijalno širi. J.Dj. Marković (1972) upotrebljava skoro identičnu terminologiju (Starovlaška raška visija i Crnogorska brda i površi), ali je jedan i drugi predio u odnosu na suvremeno regionalno-geografsko pojmovno odredjenje Sandžačko-starovlaškog prostora nešto su širi. M. Vasović u regionalizaciji Srbije izdvaja makroregiju pod nazivom Starovlaško-raška visija koja se pruža u širem graničnom pojasu prema Crnoj Gori i Kosovskom-metohijskoj oblasti, a kao njezin nastavak u Crnoj Gori navodi se pojam "Crnogorski delovi Starovlaško-raške visije", što približno odgovara suvremenom teritorijalnom odredjenju istorijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostora. V.Rogić (1973) izdvaja jedinstven regionalni kompleks pod nazivom Sandžačko-starovlaški prostor koji je podijeljen granicom Srbije i Crne Gore. Prostorni pojam Sandžačko-starovlaški prostor je, s obzirom na trojno načelo kompleksne homogene regionalizacije, najpogodniji, s toga se u našem izlaganju opredeljujemo za njega.

Budući da za ovaj značajan dio Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije nije izvršen niti jedan pokušaj kompleksne homogene regionalizacije, koji bi obuhvatio cio prostor istorijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostornog kompleksa, naše izlaganje, mada vrlo koncizno, ima upravo takav zadatak.

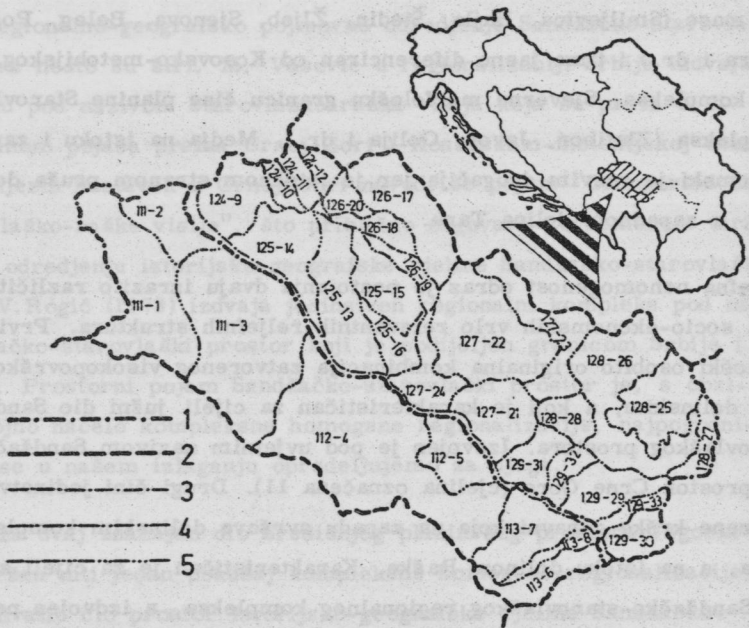
Na preglednoj karti regionalnih cjelina drugog stupnja homogene regionalizacije Jugoslavije V.Rogića (1973), Sandžačko-starovlaški prostor ističe se kao reljefno nehomogena cjelina, ali s jedinstvenim visokopovršsko-dolinskim obilježjima ekološke sredine i retrogradno odredjenim vremenski jedinstvenim procesom društveno gospodarske valorizacije.

Sandžačko-starovlaški regionalni kompleks u osnovi predstavlja prostranu planinsku zaravan raščlanjenu mnogobrojnim vodotocima u niz dolina i visokih zaravni. To su najviše zaravni dinarskog sistema (Pljevaljska karsna površ. Koritska površ, Peštersko-sjeniška površ i dr.), koje

se pružaju od planina Kopaonika i Rogozne na istoku do Durmitora, Komova, Sinjajevine i Bjelasice na zapadu, koje plodnim ali mahom dubokim dolinama prosijecaju rijeke Lim, Čehotina, Ibar, Raška i Uvac. Ovaj prostor je na jugoistoku uzdignut obroncima planina prokletijske mase (Smiljevica, Hajla, Štedin, Žljeb, Sjenova, Beleg, Pogled, Mokra i dr.) i time jasno diferenciran od Kosovsko-metohijskog kotlinskog kompleksa. Sjevernu morfološku granicu čine planine Starovlaškog kompleksa (Zlatibor, Javor, Golija i dr.). Medja na istoku i zapadu fizionomski je sasvim drugačija jer je istočnom stranom pruža dolina Ibra, a zapadnom dolina Tare.

Reljefna nehomogenost odraz je postojanja dvaju izrazito različitih tipova socio-ekonomskih vrlo relevantnih reljefnih struktura. Prvi čini tipološki osobito originalna kombinacija zatvorenog visokopovršskog reljefa s dolinskim, a koji je karakterističan za cijeli južni dio Sandžačko-starovlaškog prostora. Izdvojen je pod uvjetnim nazivom Sandžačko-brdski prostor Crne Gore (cjelina označena 11). Drugi čini jedinstven tip otvorene krške zaravni koja na zapadu svršava dolinskim kompleksom Lima, a na istoku dolinom Raške. Karakterističan je za cijeli sjeverni dio Sandžačko-starovlaškog regionalnog kompleksa, a izdvojen pod uvjetnim nazivom Sandžačko-starovlaško-dinarski prostor Srbije. Ova prvo-stepena regionalna cjelina označena je sa 12. Pojam Sandžačko-brdski prostor Crne Gore i Sandžačko-starovlaško-dinarski prostor Srbije u potpunosti odgovara stvarnosti suvremene teritorijalne organizacije ovog prostora.

Na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora (oznaka 1), unutar Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore (oznaka 11) i Sandžačko-starovlaško-dinarskog prostora Srbije (oznaka 12) izdvojene su cjeline čije su medje, uz izvjesne modifikacije, određene područjem pripadajućih opština, sa izuzetkom cjeline Bihor i Korita (oznaka 112) koja pored teritorije opštine Bijelo Polje zahvata i dio teritorije opštine Ivangrad (tzv. Gornji Bihor). Razumije se da granice opština nijesu, niti mogu biti osnova izdvajanja uvjetno homogenih cjelina.

Sl. 1. Nacrt regionalizacije Sandžačko-starovlašskog prostora s međama do uključivo trećeg stupnja diferencijacije
 Fig. 1. Esquisse de régionalisation d'Espace de Sandžak-Stari Vlah avec des limites jusqu'à le troisième degré taxonomique

1. Republičke granice
1. Des limites politiques
2. Granice Sandžačko-starovlašskog prostora
2. Des limites de l'Espace de Sandžak-Stari Vlah
3. Granice cjelina prvog stupnja
3. Des limites des régions du premier degré
4. Granice cjelina drugog stupnja
4. Des limites des régions du deuxième degré
5. Granice cjelina trećeg stupnja
5. Des limites des régions du troisième degré

Medjutim, eliminiirajući elementarna odstupanja, došli smo ipak do određene usaglašenosti uvjetno homogene regionalizacije s administrativnom podjelom. Tako, na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlašskog prostora izdvajamo: Pljevaljsku karsnu površ (oznaka 111), Bihor i Korita (oznaka 112) i izrazito razvijena Rožajska površ (oznaka 113) u sklopu Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore i Srpsko donje Polimlje (oznaka 124), Srpsko srednje Polimlje (oznaka 125), Područje srednjeg Uvca i Bistrice (oznaka 126), Peštersko-sjenička zaravan (oznaka 127), Dolina Raške (oznaka 128) i Štavički basen sa Donjim Pešterom (oznaka 129) u sklopu Sandžačko-starovlaško-dinarskog prostora Srbije.

Pojam PLJEVALJSKA KARSNA POVRŠ (111) odnosi se na prostor između rijeka Tare i Lima po čijoj dolini je usječena dolina Čehotineinarskog pravca. Područje ima izgled prostrane karsne površi, mjestimice izbrazdane dubokim dolinama, mjestimice isprekidane plićim i dubljim kraškim poljima, što ukazuje na izrazitu dinamičnost reljefa. Zatvorenost lancem planina prema sjeveroistoku i jugozapadu i jasna omeđenost na istoku visokim površima i nižim planinama na razvodju između Čehotine i Lima, doprinosi jasnom individualiziranju ove drugostepene regionalno-geografske cjeline. Uz elemente reljefne strukture, karakteristike ekološke sredine bitno utiču na regionalno-geografsku izdvojenost ove cjeline od ostalih cjelina drugog stupnja. To ujedno pruža mogućnost daljnje uvjetno homogene regionalizacije na trećem stupnju. Podgora (oznaka 111-1), Karsna površ na sjeveroistoku (oznaka 111-2) i Pljevaljska kotlina (111-3).

Postojanje izvjesnih regionalno-geografskih individualnosti koje imaju mikroregionalno značenje omogućavaju daljnju regionalizaciju na četvrtom stupnju kao npr.: Površ Bukovica (oznaka 111-11), Površi planine Ljubišnje (111-12) i Površ planine Obzora (111-13) i Površ Lisac-planine (111-14), u okviru trećestepene cjeline Podgora (111-1).

Cjelinu drugog stupnja BIHOR I KORITA čine dva susjedna predjela i to: Bihor (tipičan dolinski prostor) i Korita (tipičan visokopovršski prostor). Ovakva struktura omogućava da na trećem stupnju regionalno-geografske diferenciranosti izdvojimo: Bihor (oznaka 112-4) i Korita (oznaka 112-5) sa jasno istaknutim individualnostima kako elemenata reljefne strukture tako i ekološke sredine. Postojanje raznovrsne interne reljefne strukture u sklopu trećestepene cjeline Bihor (112-4) pruža mogućnost za daljnju diferencijaciju na četvrtom stupnju i to: Gornji Bihor (112-415) i Donji Bihor (112-416), a postojanje izvjesnih mikroreljefnih jedinica pruža mogućnost daljnje diferencijacije Korita (112-5) na četvrtom stupnju i to: Gornja Korita (112-519) i Donja Korita (112-518).

Pojam "izrazito razvijena Rožajska površ" odnosi se na Rožajski kraj, odnosno u regionalno-geografskom smislu na vrlo razvijenu Rožajsku površ koja se nalazi u izvorištu rijeke Ibra, uokvirena sa svih strana planinama. Ova drugostepena regionalno-geografska cjelina čini jugozapadni dio Sandžačko-starovlaškog prostora, smještena između Metohijsko-kosovske zavale na južnoj, Ivangradske kotline na zapadnoj, Bihora na sjeverozapadnoj i Pešterske površi na sjevernoj strani. Ova drugostepena regionalno-geografska jedinica je, u odnosu na susjedne predjele koji je okružuju uzdignuta što doprinosi njenom individualiziranju. Velika uzdignutost reljefa na jugu i jugozapadu na desnoj, područje visokih brda i nižih planina na sjeverozapadu, sjeveru i sjeveroistoku na lijevoj strani, kao i između njih uska dolina Ibra daju osnovne karakteristike ovoga prostora, a također pružaju mogućnost da na trećem stupnju izdvojimo: "Planinsko područje na desnoj strani Ibra (oznaka 113-6), Područje brda i nižih planina (oznaka 113-7) na lijevoj strani Ibra i Poligenetska dolina Ibra (odnosno složena dolina Ibra) između prethodne dvije trećestepene cjeline (oznaka 113-8). Uvjetno homogena regionalizacija na četvrtom stupnju osniva se na postojanju mikroreljefnih razlika mikroreljefnih jedinica u kojima vladaju specifični klimatsko-ekološki uvjeti. Npr.: Dolina Ibra do Rožaja (113-827), Rožajska kotlina (113-828) i Kanjonasta dolina Ibra od Rožaja do Špiljani (113-829) u okviru treće-

stepene cjeline Složena dolina Ibra (113-8).

SRPSKO DONJE POLIMLJE čini granično područje Sandžačko-starovlaš-kog prostora prema Bosni i Hercegovini. Sjevernu i zapadnu granicu ove cjeline čine republičke granice Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Primjenom kriterija uvjetno homogene regionalizacije ocjenjuje se da je reljefna nehomogenost prisutna i to zbog vrlo izražene disecije reljefa. Tek izdvajanjem cjelina na trećem stupnju utvrđuju se obilježja homogenosti. Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture izdvojene su slijedeće cjeline trećeg stupnja: Područje Poblačnice (oznaka 124-9), Površ između Poblačnice i Lima (oznaka 124-10), Dolina Lima od ušća Kratovske rijeke do ušća Uvca (124-11), Područje između Lima i Uvca (124-12). Sve četiri trećestepene cjeline morfološki su vezana za Lim. Postojanje kompleksne homogenosti kod cjelina sa oznakom 124-10 i 124-9 onemogućava daljnju diferencijaciju na četvrtom stupnju, dok je kod cjelina sa oznakom 124-11 i 124-12 moguća daljnja regionalizacija na četvrtom stupnju. Tako npr.: Pribojska kotlina (124-118), Čitlučko polje (124-119) i Kaludjersko Polje (124-117) predstavljaju četvorostepene cjeline u okviru cjeline Dolina Lima (124-11).

Srpsko srednje Plimlje u osnovi predstavlja prostranu površ u koju je usječena dolina Lima, Mileševke i mnogobrojnih pritoka. Morfološki je jasno izdvojena od Peštarsko-sjениčke zaravni na jugoistoku lancem planina Jadovnik i Ozren, dok cijelom zapadnom stranom vodi granica Srbije i Crne Gore. Skoro po sredini ovog područja, vrlo složenog geološkog sastava, meridijanski se provlači poligenetska dolina Lima koja je spuštena u površi do 600 m. Analiza reljefne strukture i karakteristika ekološke sredine pruža mogućnost uvjetno homogene regionalizacije na trećem stupnju. Na taj način su izdvojene četiri cjeline: Dolina Lima od Dobrakova do ušća Kratovske rijeke (125-13), Površ na zapadu (125-14) i Područje Mileševke (125-15) i Planinsko područje na jugoistoku (125-16). Postojanje izvjesnih posebnosti u sklopu trećestepenih cjelina poslužilo je, da na četvrtom stupnju cjeline, koje su pokazale

visoku homogenost i jedinstvenost. Tako npr.: u okviru Doline Lima (125-13) izdvojene su: Brodarevka kotlina (125-131), Župska kotlina (125-132) i Prijepoljska kotlina (125-133). Sve četiri trećestepene cjeline ovog područja fizionomski i funkcionalno su vezane za dolinu Lima koja istodobna predstavlja njihovo prirodno središte.

PODRUČJE SREDNJEG UVCA I BISTRICE u osnovi predstavlja visoku površ (1100-1200 m) koja je uzdignuta na sjeverozapadu ka jugoistočnim padinama planina Zlatibor i Murtenica i na jugoistoku planinom Zlatar. Cijela površ, blago zatalasana, nagnuta je ka Limu i disecirana Bistricom i Uvcem u niz manjih površi pravca SZ-JI. Elementi reljefne strukture poslužili su kao osnova za izdvajanje cjelina na trećem stupnju u kojima vladaju specifični prirodni uvjeti. Tako su, primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture, u sklopu ovog područja izdvojene četiri cjeline trećeg stupnja: Područje srednjeg Uvca (126-17), Područje Bistrice (126-18), Područje Zlatara (126-19) i Područje Kratovske rijeke (126-16). Postojanje mikroreljefnih i mikroklimatskih razlika unutar cjelina trećeg stupnja pruža mogućnost da na četvrtom stupnju uvjetno homogene regionalizacije izdvojimo: npr.: u sklopu Područja srednjeg Uvca (126-17): Klisurastu dolinu Uvca (126-176) i Površi na desnoj (126-177) i lijevoj strani Uvca (126-178).

Peštersko-sjениčka zaravan (oznaka 127) je otvorena, prostrana i visoka dinarska površ uklopljena između susjednih planina i između susjednih nižih (poligenetske doline Lima na zapadu i doline Raške na istoku) i viših predjela (prema sjeveru blago uzdignuta u planinski kompleks Starog Vlaha, a na jugo oslonjena na razvijenu Rožajsku površ). Prirodno je dobro individualizirana, a reljefno jasno izdiferencirana cjelina u odnosu na ostale cjeline drugog stupnja Sandžačko-starovlašskog regionalnog kompleksa. Uvažavajući postojanje izvjesnih reljefnih posebnosti i klimatskih specifičnosti, moguće je u sklopu ove vrlo homogene cjeline izdvojiti četiri cjeline trećeg stupnja i to: Pešterska površ (127-21), Sjenička površ (127-22), Sjeverni, sjeveroistočni i istočni planin-

ski okvir (127-23) i Jugozapadni planinski obod (127-24). Uz uvažavanje velike homogenosti i jedinstvenosti pojedinih trećestepenih cjelina, postojanje stanovitih posebnosti unutar njih pružaju mogućnost regionalne analize na narednom četvrtom stupnju. Tako npr.: unutar Sjeničke zaravni (127-22) izdvajamo Sjeničku kotlinu (127-227), Obodni kotlinski prostor (127-228) i Sjenička zaravan u užem smislu (127-229).

Dolina Raške (oznaka 128) smještena je između visoke Peštersko-sjeničke zaravni na zapadu, planine Rogozne na istoku i Golije na sjeveru. Reljef Doline Raške (128) čine četiri markantne morfološke cjeline, koje ujedno predstavljaju trećestepene regionalne cjeline i to: Novopazarska kotlina (128-25), Potplaninsko pobrdje (128-26), Planina Rogozna (128-27) i Koštam Polje (128-28). Postojanje stanovitih posebnosti unutar pojedinih diferenciranih cjelina trećeg stupnja omogućilo je izdvajanje jedinstvenih cjelina na četvrtom stupnju kao npr.: u okviru Novopazarske kotline (128-25) jasno se izdvaja Novopazarsko polje (128-257).

Štavički basen sa donjim Pešterom zahvata prostor između Peštersko-sjeničke zaravni na sjeverozapadu, doline Raške i Novopazarske kotline na sjeveroistoku, doline Ibra na jugoistoku i visoke Rožajske površi na jugozapadu. U reljefu ovog područja, jasno se, svojom individualnošću diferencira pet cjelina trećeg stupnja: Štavički basen (129-29), Područje na desnoj strani rijeke Ibra (129-30), Donji Pešter (129-31), Površ između Donjeg Pešteri i Štavičkog basena (129-32), Klisurasta dolina Ibra od Špiljani do Ribarića (129-33).

Izdvojenih devet cjelina drugog stupnja u potpunosti odražava složenost reljefne strukture i postojanja specifičnih klimatsko-ekoloških obilježja. S obzirom na osnovna obilježja pojedinih cjelina drugog stupnja moguće je jasno izdvojiti tri tipa reljefno-ekoloških kompleksa: izrazito dolinski (Dolina Raške), izrazito visokopovršski (Rožajska površ, Pljevaljska karsna površ, Peštersko-sjenička površ) i kombinirani dolinsko-visokopovršski (ostale cjeline drugog stupnja).

Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture za ocjenu uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora, na trećem stupnju izdvojene su cjeline nastale kao rezultat postojanja različitih kategorija reljefa, mikroklimatskih specifičnosti, različitog geološkog i petrografskog sastava tla te vegetacijskog pokriva. Postojanje ovako diferenciranih prirodnih uvjeta uticalo je na formiranje različitih tipova agrarnog i kulturnog pejzaža-krajolika. Kompleksna regionalno-geografska diferencijacija Sandžačko-starovlaškog prostora pokazala je da su cjeline na trećem stupnju pokazale izrazitu homogenost i jedinstvenost i ona u potpunosti odražava planinsko-visokopovrški karakter cijele oblasti, složenost reljefne strukture i ekološke sredine.

Literatura:

- Rogić, V., 1965, Geografski koncept regije. Geografski glasnik XXV, Zagreb.
- Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik XXXV, Zagreb.
- Rogić, V., 1974, Regionalizacija središnjeg planinskog prostora Jugoslavije. Zbornik IX. kongresa geografa Jugoslavije, Sarajevo.
- Cvijić, J., 1966, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, knj. I i II, Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, Beograd.
- Marković, J. Dj., 1972, Geografske oblasti SFRJ. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd.
- Vasović, M., 1965, Još jedan pokušaj geografske regionalizacija Srbije. Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, br. 12, Beograd.
- Vasović, M., J. Petrović, 1976, Regionalna podjela Crne Gore. Književne novine, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1967, Bihor i Korita. Srpski etnografski zbornik LXXXI, SANU, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1978, Etničke promene u oblasti Stare Raške. Glas CCCVII, SANU, 20, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1957, Ivangradska (Beranska) kotlina. Posebna izdanja Geografskog instituta SAN, 11, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1960, Rožaje i Štavica. Srpski etnografski zbornik, LXXV, SAN, Beograd.
- Nurković, S., 1981, Regionalne specifičnosti u raspostranjenosti klimatskih varijeteta dolinsko-visokopovršskog područja jugoistočnih Dinara. Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, Priština.
- Nurković, S., 1982, Prilog poznavanju regionalno-geografske izdvojenosti i interne strukture Sandžačko-Starovlaškog prostora. Geografski glasnik, 44, Zagreb.

- Nurković, S., 1977, Položaj teritorija opštine Rožaje u širem prostoru Sandžačko-Starovlaškog prostora. Geografski horizont, št. 3-4, Zagreb.
- Nurković, S., 1982, Reljef kao element regionalno-geografske diferenciranosti prostora opštine Rožaje. Rožajski zbornik 1, Rožaje.
- Nurković, S., 1985, Koritska visoravan. Priroda 9/10, Zagreb.

STRUCTURE REGIONALE DE L'ESPACE DE SANDŽAK-STARI VLAH

Dans la région central montagneuse de la Yougoslavie l'espace de Sandžak-Stari Vlah représente une région particulière qui a une signification spéciale parce que c'est un espace qui contient des parties de la territoire de la Serbie et du Monténégro.

L'espace de Sandžak-Stari Vlah représente une large plateau montagneuse divisée par un grand nombre de rivières dans les nombreuses vallées et de hauts-plateaux entre eux. On peut discerner deux différents types de structure régionale. Le premier type est une combinaison originale du relief de hauts-plateaux avec les vallées sous le nom de l'espace de Sandžak du Monténégro. Le deuxième type est un plateau rocheux qui se termine, à l'ouest par le complexe de la rivière de Lim, et à l'est, par la vallée de Raška-cette région on appelle l'espace de Sandžak de Serbie.

Au deuxième degré de la régionalisation de l'espace de Sandžak Stari Vlah il existe neuf régions dont les frontières sont déterminées par les empiètements territoriaux des communes. Les régions séparées du deuxième degré représentant la complexité de la structure du relief et l'existence des caractéristiques spéciales de climat.

D'après les différences de la structure du relief au troisième degré il existe des régions résultant de l'existence des différentes catégories de relief, des particularités microclimatiques, de la composition géologique et pétrographique du sol et de la végétation. A cette façon l'auteur

a déterminé 33 régions du troisième degré suivent la complexité de la structure du relief et de milieu écologique.

